

**De invloed van ouderlijke echtscheiding
op het hebben van een volwassen intieme relatie:
De rol van hechtingsstijlen**

**Masterthesis
Afdeling Klinische psychologie
Universiteit Utrecht
Begeleider: Dr. C. Evers
Student: Emmy Schoenmakers
Studentennr: 3064425
25 juni 2009**

Summary

The purpose of this study was to explore the influence of parental divorce on the attachment of the child and with that on the adult intimate relationship. The expectation was that adults with separated parents show more often an unsafe attachment style (dismissive or fearful) in intimate relations in comparison with adults from intact families.

A total of 108 participants have taken part in the study, of which 52 with separated parents and 56 from an intact family. The participants completed a questionnaire regarding attachment style, anxiety levels, commitment and relational maintenance strategy.

Results indicated that there was no significant difference between dismissive and fearful attachment between the two groups. Adult children with separated parents were not more likely to have an insecure attachment style compared to the adults from intact families.

The hypothesis of this research has not been confirmed. This may be related to the small sample size or the distribution of the participants in the two conditions. There was also one measurement of attachment style which can give a misrepresented picture. Further (longitudinal) research is necessary to examine the influence of long-term intimate relationships on attachment style after experiencing a parental divorce.

Samenvatting

Doel van deze studie was te onderzoeken wat de invloed is van een ouderlijke echtscheiding op de hechting van het kind en daarmee op het hebben van een romantische relatie op volwassen leeftijd. De verwachting was dat volwassenen met gescheiden ouders vaker een onveilige hechtingstijl (vermijding of angstig) vertonen in intieme relaties in vergelijking met volwassenen uit intacte gezinnen.

Er hebben 108 participanten aan het onderzoek deelgenomen, waarvan 52 met gescheiden ouders en 56 uit een intact gezin. De participanten hebben een online vragenlijst ingevuld, die hechting, angstige opvattingen, commitment en relatie instandhoudende strategieën meet.

De resultaten tonen aan dat er geen significant verschil in angstige en vermijdende hechting tussen de twee groepen is gevonden. Volwassenen met gescheiden ouders zijn niet vaker onveilig gehecht dan volwassenen uit intacte gezinnen.

De hypothese van dit onderzoek is niet bevestigd. De oorzaak hiervoor zou de grootte van de steekproef en de verdeling daarvan kunnen zijn. Ook is er sprake van één meetmoment van de hechtingstijl wat een vertekend beeld kan geven. Verder (longitudinaal) onderzoek is nodig om na te gaan wat de invloed is van een langdurige relatie op de hechtingstijl, na het meemaken van een ouderlijke echtscheiding.

Inhoudsopgave

Inleiding	4
Methoden	8
Resultaten	10
Discussie	12
Referenties	17
Bijlage	20

Inleiding

In Nederland is het aantal kinderen dat een echtscheiding meemaakte de afgelopen decennia sterk gestegen. In 2007 werden meer dan 32 duizend huwelijken door de Nederlandse rechter ontbonden. Bij zes van de tien gezinnen zijn minderjarige kinderen betrokken. In 2007 ging het totaal om 34,7 duizend kinderen. Naast echtscheidingen gaan ook veel ongehuwde samenwonende paren met kinderen uit elkaar. Een schatting van het totaal aantal kinderen dat per jaar is betrokken bij een scheiding komt uit op 50 à 60 duizend per jaar (Sprangers, Steenbrink & de Graaf, 2008). In dit onderzoek wordt gekeken naar de invloed van ouderlijke echtscheiding op de hechting van het kind en daarmee op het hebben van een romantische relatie op volwassen leeftijd.

De toename van het aantal echtscheidingen wordt niet veroorzaakt doordat de relatie tussen ouders slechter is geworden, maar doordat het steeds meer geaccepteerd is dat partners uit elkaar gaan wanneer de relatie slecht is (de Graaf, 2007). Voor veel kinderen heeft het meemaken van een ouderlijke echtscheiding verschillende korte- en langetermijn gevolgen. Een ouderlijke echtscheiding beïnvloedt het welbevinden van de kinderen (de Graaf, 2007). Onderzoek laat zien dat er een verband is tussen echtscheiding van de ouders en gedragsproblemen bij kinderen (Herrington, 1999). Daarnaast is een negatieve relatie gevonden tussen scheiding en onderwijsresultaten (Jansen, 1997; McLanahan & Sandefur, 1994). Vergeleken met kinderen uit intacte gezinnen, scoren kinderen uit scheidingsgezinnen significant lager op opleidingsniveaus, psychologisch welbevinden, zelfbeeld en sociale relaties (Amato, 2001).

Behalve korte termijn effecten (in de kindertijd) zijn er ook lange termijn effecten gevonden bij adolescenten uit echtscheidingsgezinnen. De Graaf (2007) toont aan dat jongeren die een scheiding van de ouders hebben meegemaakt, gemiddeld eerder uit huis gaan dan jongeren die hun hele leven bij beide ouders zijn geweest. Jongeren uit gescheiden gezinnen gedragen zich demografisch gezien anders dan jongeren uit intacte gezinnen (Fischer & de Graaf, 2001). Zo gaan ze op jongere leeftijd gehuwd of ongehuwd samenwonen. Ook is er sprake van een grotere kans op echtscheiding of verbreken van een samenwonen relatie (Amato, 1996).

Wallerstein heeft herhaaldelijk vastgesteld dat scheidingseffecten voor sommige kinderen tot ver in de volwassenheid voortduren. Wanneer men in de fase van eigen partnerkeuze en gezinsvorming komt, steken de scheidingsherinneringen de kop op, het zogenaamde 'sluimereffect' (Wallerstein, Lewis, Blakeslee, 2000). Volwassen kinderen uit scheidingsgezinnen scheiden significant vaker dan kinderen uit intacte gezinnen (Amato, 1996; Dronkers, 1997; De Graaf & Steenhof, 1999). Verder blijkt de huwelijkskwaliteit van scheidingskinderen minder goed te zijn dan die van kinderen uit intacte oudergezinnen. Volgens Amato (1999) zijn hiervoor verschillende redenen: scheidingskinderen trouwen jonger; hebben liberale opvattingen over het huwelijk; maar vertonen vooral problematisch huwelijksgedrag, de communicatie is slechter, ze hebben meer faalangst en zijn vaker jaloers.

Deze studies tonen aan dat lange termijn effecten van ouderlijke echtscheiding niet onderschat moeten worden. De intergenerationele overdracht van echtscheidingskansen wordt hieronder besproken. Deze overdracht houdt in dat de gevolgen van ouderlijke echtscheidingen op kinderen generaties lang doorwerken. De verschillende factoren die een rol spelen bij de overdracht van

echtscheidingskansen worden besproken aan de hand van de sociaal cognitieve leertheorie. Een andere factor die door ouderlijke echtscheiding mogelijk wordt beïnvloed is de hechting van het kind, het raakt onveilig gehecht. Daar wordt verder op ingegaan door de verschillende hechtingsstijlen te bespreken. Verder zullen studies aanbod komen die dit hebben onderzocht bij adolescenten.

Intergenerationele overdracht van echtscheiding

Ouderlijke echtscheidingen werken in hun gevolgen op kinderen generaties lang door. Dit effect wordt intergenerationele overdracht van echtscheiding genoemd. Volgens Segrin, Taylor en Altman (2005) is er een sociaal cognitieve verklaring voor deze intergenerationele overdracht. Dit is gebaseerd op de sociaal cognitieve leertheorie van Bandura die stelt dat het leren van de mens een interactie is tussen de omgeving, persoonlijke factoren en het gedrag waaronder ook cognitieve processen. Tijdens dit leren staat observeren en modelleren centraal.

De sociaal cognitieve theorie beschrijft verscheidene functies van modelleren die relevant zijn voor de intergenerationele overdracht van scheiding en de meer algemene effecten van ouderlijke echtscheiding op kinderen. Segrin en collega's (2005) voorspelden dat het meemaken van ouderlijke echtscheiding een remmend effect heeft op het vertonen van gedrag dat geassocieerd is met huwelijk en intieme relaties. Indien kinderen de echtscheiding ervaren en herinneren als een negatieve consequentie dan ontwikkelingen ze mogelijk een negatieve kijk op het hebben en aangaan van een intieme relatie. Dit effect werd ook gevonden. Van de volwassenen uit gescheiden gezinnen had 30% minder vaak een intieme relatie dan volwassenen uit intacte gezinnen. Ouderlijke echtscheiding leert kinderen mogelijk argwanend te zijn over het hebben van een intieme relatie. Ander onderzoek wat hierbij aansluit toont aan dat kinderen uit gescheiden gezinnen zich meer zorgen maken over langdurige relaties, huwelijk en het gezinsleven dan kinderen uit intacte gezinnen (Burns & Dunlop, 2002).

Naast een remmende werking (inhibitie) kan modelleren ook gedragsbarrières teniet doen of verminderen. Amato en de Boer (2001) suggereren dat kinderen door het observeren van ouderlijke echtscheiding leren dat het huwelijk niet permanent is. Je hoeft niet in een relatie te blijven wanneer je daar ontevreden over bent, scheiding biedt mogelijkheden om meer geluk te vinden bij een andere partner. Op volwassen leeftijd hebben kinderen die een echtscheiding hebben meegemaakt een lagere huwelijks 'commitment' in vergelijking met kinderen die geen scheiding hebben meegemaakt (Amato & de Boer, 2001; Glenn & Kramer, 1987 in Segrin et al., 2005). Kinderen die door observaties leren dat scheiden normaal is hebben minder moeite om te trouwen met iemand die gescheiden is (Segrin et al., 2005; Wolfinger, 2003).

Uit verschillende studies is gebleken dat intergenerationele overdracht van scheiding door verschillende factoren wordt beïnvloed naast de directe gevolgen van echtscheiding (Amato, 1996; Christensen & Brooks, 2001; de Graaf 2007; Yu & Adler-Baeder, 2007). Dit zijn bijvoorbeeld demografische kenmerken, familiestructuren, attitudes, interpersoonlijk gedrag en vaardigheden (o.a. Amato, 1996; Booth & Edwards, 1990; Segrin et al., 2005; Wolfinger, 2000). Een andere factor die mogelijk door ouderlijke echtscheiding wordt beïnvloed (en daarmee ook een rol speelt bij intergenerationele overdracht) is de hechting van het kind. Kinderen die een scheiding hebben

meegemaakt zijn relatief vaak onveilig gehecht. Wanneer een kind onveilig gehecht raakt door het meemaken van een ouderlijke scheiding kan dit gevolgen hebben voor het aangaan van intieme relaties later in het leven (Larsen & Buss, 2005). Een hogere kans op scheiden kan komen door de invloed die scheiding heeft op hechting.

Hechting en echtscheiding

Hechting is het ontwikkelen van de emotionele band tussen ouder en kind (Bowlby, 1979: geciteerd in Jang, Smith & Levine, 2002). Volgens Bowlby (1979) hebben mentale modellen gebaseerd op hechtingservaringen twee essentiële dimensies. Dit zijn (a) of de hechtingspersoon wordt gezien als iemand die emotioneel beschikbaar en ontvankelijk is voor de steun die er wordt gevraagd en (b) of de persoon zichzelf beschouwt als waardevol om door anderen geholpen te worden, met in het bijzonder de hechtingspersoon.

Vanaf dit punt heeft Bartholomew (1990: in Bartholomew & Horowitz, 1991) vier hechtingsstijlen gedefinieerd, gebaseerd op twee dimensies: de manier waarop men over zichzelf en over anderen denkt. Een positief zelf-model bevat zelf-respect en het gevoel van geliefd zijn zonder goedkeuring van anderen, terwijl er bij een negatief zelf-model sprake is van laag zelfvertrouwen en opzoek gaan naar bevestiging van anderen. Iemand met een positief model van anderen heeft positieve verwachtingen over hen, dit leidt tot het zoeken van intimiteit en steun bij anderen. Bij het negatieve model van anderen zijn er negatieve verwachtingen over het hebben van relaties en wordt intimiteit vermeden (Ozen, 2003). Dit model is goed toepasbaar op volwassenen omdat volwassenen duidelijker dan jonge kinderen differentiëren tussen zichzelf en hun sociale omgeving.

Combinaties van de twee dimensies leidt tot vier hechtingsstijlen, waarvan één veilige hechtingsstijl en drie onveilige hechtingsstijlen (Ozen, 2003).

		ZELF MODEL	
		POSITIEF	NEGATIEF
MODEL VAN ANDEREN	POSITIEF	VEILIG	GEPREOCUPEERD
	NEGATIEF	VERMIJDEND	ANGSTIG

Figuur 1. Hechtingsmodel

Zoals in Figuur 1 te zien is bestaat een *veilige hechtingsstijl* uit een positief zelf-model en positief model van anderen. Veilig gehechte mensen kunnen makkelijk intimiteit met andere ontwikkelen, terwijl zijn ze in staat hun onafhankelijkheid te behouden. De eerste van de drie onveilige hechtingsstijlen is de *gepreoccupeerde hechtingsstijl* waarbij iemand een negatief zelf-model en positief ander-model heeft. Personen met gepreoccupeerde hechting verenigen hun gevoel van lage eigenwaarde en gebrek aan affectie van anderen met een positief model van anderen. Het gepreoccupeerde individu streeft naar persoonlijk contact met anderen maar twijfelt aan zichzelf. Deze persoon vraagt zich af of hij/zij wel aardig of interessant genoeg is voor de ander. Als tweede onveilige

hechting is er de *angstige hechtingsstijl*. Dit is een combinatie van een negatief zelf- en ander-model. Individuen die angstig gehecht zijn twijfelen aan zichzelf maar evenzeer aan anderen. Uit angst om bedrogen uit te komen of gekwetst te worden vermijden ze persoonlijke (intieme) contacten. Tot slot is er nog een combinatie mogelijk van een positief zelf-model en een negatief model van anderen, hier is sprake van de *vermijdende hechtingsstijl*. Iemand met deze hechting heeft een hoog gevoel van eigenwaarde, maar vermijdt persoonlijke contacten met anderen. Vermijdende personen streven naar onafhankelijkheid van anderen.

De basisassumptie van Bowlby's (1988; in Lopez, Melendez & Rice, 2000) hechtingstheorie is dat de kwaliteit van de eerste emotionele band van het kind met de ouder een bepalende rol speelt in zijn/haar intieme relaties op volwassen leeftijd. Mensen met een harmonische, stabiele relatie waarin onafhankelijkheid wordt aangemoedigd hebben een veilige hechtingsstijl. Veilig gehechte individuen voelen zich comfortabel in afstand en nabijheid die in intieme relaties met anderen aanwezig is. Anderzijds, personen met kille of dwingende intieme relaties, ontwikkelen meestal onveilige volwassen hechting. Wat zich uit in vermijden van intieme relaties, angst voor verlating of angst om te binden. Volgens Bowlby (1988) blijft de kwaliteit van vroege ouder-kind interactie hetzelfde in intieme relaties tijdens de volwassenheid. Longitudinaal onderzoek toont aan dat in relatief stabiele gezinssituaties de hechting tijdens de kindertijd en later op volwassen leeftijd constant blijft (Waters, Merrick, Treboux, Crowell & Albersheim, 2000). Tevens is er bewijs dat een wijziging in de gezinssituaties door bijvoorbeeld een scheiding, de hechting van het kind kan veranderen (Waters et al., 2000). Ouders die een scheiding meemaken zijn minder goed in staat het gedrag van hun kinderen te controleren, minder consistent in de opvoeding, en vertonen vaak minder affectie voor de kinderen (Nair & Murray, 2005).

Er is weinig onderzoek gedaan naar de relatie tussen het meemaken van ouderlijke echtscheiding en volwassen intieme hechtingsstijlen. De studies die gedaan zijn vertonen tegenstrijdige resultaten. Sommige onderzoeken rapporteren geen verschil in volwassen hechtingsstijlen bij universitaire studenten die uit gescheiden en intacte gezinnen komen (Brennan & Shaver, 1998; Ensign, Scherman & Clark, 1998; Lopez et al., 2000). Resultaten van andere onderzoeken laten wel een verschil zien. Studies gehouden onder vrouwelijke studenten tonen aan dat mensen uit een gescheiden gezin minder veilige volwassen hechtingsstijlen hebben (Brennan & Shaver, 1998; Lewis, Feiring & Rosenthal, 2000; Ozen, 2003). Andere studies melden dat het meemaken van een ouderlijke echtscheiding een negatieve relatie heeft met veilige volwassen hechtingsstijl en positief gerelateerd is met een angstige hechtingsstijl (Mickelson, Kessler & Shaver, 1997; Ozen, 2003). Volgens Ozen (2003) kan het kind door een scheiding een onveilig hechting ontwikkelen, die mogelijk doorwerkt in de intieme relaties op volwassen leeftijd. Dit laatste kan uiteindelijk de kans om zelf te scheiden versterken.

Bestaand onderzoek naar onveilige hechting in intieme relaties na het meemaken van ouderlijke echtscheiding, richt zich vooral op adolescenten. Adolescenten uit gescheiden gezinnen zijn vaker onveilig gehecht dan adolescenten uit intacte gezinnen (o.a. Brennan & Shaver, 1998; Lewis, Feiring & Rosenthal, 2000; Ozen, 2003). Het meemaken van een ouderlijke echtscheiding lijkt door onveilige hechting die hierbij ontstaat gevolgen te hebben voor de intieme relaties van adolescenten.

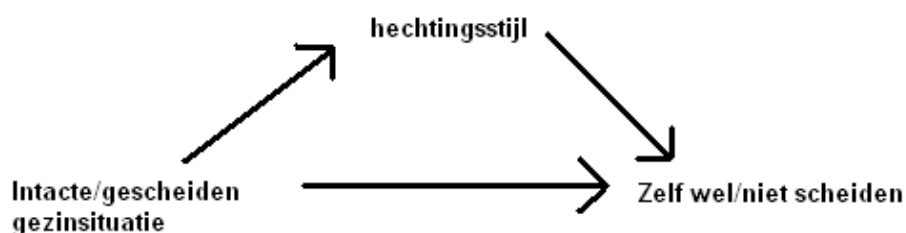
Verwacht wordt dat dit verschil ook bij intieme relaties van volwassenen aanwezig zal zijn. Vooralsnog zijn er geen onderzoeken bekend waarin dit is onderzocht bij volwassenen, vandaar dit onderzoek.

Vraagstelling en hypothesen

De centrale vraagstelling is: Wat is de invloed van ouderlijke echtscheiding op de hechting van het kind en daarmee op het hebben van een romantische relatie op volwassen leeftijd? Voortvloeiend uit deze vraagstelling is de hypothese opgesteld. Bij het vormen van deze hypothese is uitgegaan van de eerder genoemde bevinding dat het meemaken van een ouderlijke echtscheiding leidt tot het onveilig gehecht zijn in volwassen intieme relaties. Er wordt onderzocht of hechtingsstijl een mediërende rol speelt bij de intergenerationele overdracht van echtscheiding (voor een schematische weergave zie Figuur 2).

Hypothese:

Volwassenen met gescheiden ouders vertonen vaker een onveilige hechtingstijl (vermijdend of angstig) in intieme relaties in vergelijking met volwassenen uit intacte gezinnen.

Figuur 2. Mediërende rol van hechtingstijl.

Methoden

Design

Er is sprake van een cross-sectioneel onderzoek. Het wel of niet hebben van gescheiden ouders is hierbij de onafhankelijke variabele (tussen-personen). Hechtingstijl is de belangrijkste afhankelijke variabele.

Participanten

Er hebben 108 respondenten (37 mannen en 71 vrouwen) deelgenomen aan het onderzoek. In totaal hebben 52 respondenten gescheiden ouders en komen er 56 uit een gezin waarvan de ouders niet gescheiden zijn. In Tabel 1 is een overzicht te zien van het aantal mannen en vrouwen die al dan niet uit een gezin komen met gescheiden ouders. Op het moment van de ouderlijke echtscheiding, waren

11 (21%) van hen 0-5 jaar oud, 12 (23%) 6-12 jaar oud, 16 (31%) 13-18 jaar oud en 13 (25%) 18 jaar of ouder.

Alle respondenten zijn 30 jaar of ouder. Dit criterium is gebruikt om zoveel mogelijk volwassenen te werven en grote verschillen in (langdurige) relatie ervaring te minimaliseren, aansluitend bij de vraagstelling van het onderzoek. In de groep van respondenten met gescheiden ouders is de gemiddelde leeftijd 37.1 jaar (SD = 5.0). Bij de andere groep (geen gescheiden ouders) is de gemiddelde leeftijd 39.7 jaar (SD = 10.1). Tijdens het afnemen van de online vragenlijst zijn 155 mensen aan de vragenlijst begonnen, waarvan er 108 de vragenlijst helemaal hebben afgerond. Dit betekent dat er 47 mensen zijn uitgevallen tijdens het invullen van de vragenlijst. Verschillende factoren kunnen hier van invloed zijn geweest, bijvoorbeeld de tijdsduur van de vragenlijst en de gevoeligheid van sommige vragen.

Tabel 1. Aantal mannen en vrouwen met wel of geen gescheiden ouders.

	Mannen	Vrouwen
Ouders gescheiden	8	44
Ouders niet gescheiden	29	27

Procedure

Via verschillende internetfora zijn respondenten geworven om deel te nemen aan het onderzoek. Dit ging door middel van een link waarop de vragenlijst online te vinden was. Bij het klikken op de link verscheen er een pagina waar onder andere het doel van het onderzoek en privacy beleid stonden vermeld. Deelname was geheel vrijwillig en de vragenlijst kon ten alle tijden afgebroken worden.

De verschillende fora waarvan gebruikt gemaakt is: Ouders Online, vrouwonline, viva, KIGO (kinderen van gescheiden ouders) en student & werk van de faculteit sociale wetenschappen universiteit van Utrecht.

Meetinstrumenten

Hechting. Hechting werd gemeten met de Experiences in Close Relationships Questionnaire – Revised (ECR–R, Fraley, Waller & Brennan, 2000). Deze vragenlijst bestaat uit 30 items op een 5 puntsschaal, van 0 (*helemaal oneens*) tot 5 (*helemaal eens*). Er wordt gevraagd naar hechtingsgerelateerde gevoelens en gedragingen. De ECR-R meet de volwassen hechting aan de hand van twee schalen, angstige hechting (14 items; Cronbach's alfa = .92), en vermijdende hechting (16 items; Cronbach's alfa = .91). Veilige hechting wordt in beide schalen gemeten aan de hand van een lage score op één of beide schalen. Angstige items gaan in op de angst of zorgen over de relatie en mogelijke afwijzing en/of verlating (bijvoorbeeld 'ik ben bang dat ik de liefde van mijn partner zal verliezen'). De vermijdende schaal meet vermijdend gedrag en zorgen over nabijheid (bijvoorbeeld 'Ik ben liever niet te vertrouwelijk met mijn partner'). Onderzoek naar betrouwbare en valide volwassen hechtingvragenlijst toont aan dat de ECR-R een van de beste zelfrapportage vragenlijsten naar hechting is (Sibley, Fischer, & Liu, 2009).

Naast hechting zijn er ook een aantal andere factoren gemeten die mogelijk een rol spelen in relaties. Deze factoren zijn ter exploratie meegenomen in het onderzoek.

Angstige opvattingen. Als aanvulling op de ECR-R is de Fear of Close Personal Relationship Questionnaire (FCPRQ, Sheehan, 1989) afgenomen. Deze meet angstige opvattingen met behulp van zes schalen. Bewaakte autonomie (12 items; Cronbach's alfa = .88), wantrouwen van partner (8 items; Cronbach's alfa = .82), angst voor eigen destructieve impulsen (5 items; Cronbach's alfa = .68), vermijding van kwetsbaarheid (4 items; Cronbach's alfa = .49), vermijding van zelfexpressie (4 items; Cronbach's alfa = .78) en angst voor verlating (3 items; Cronbach's alfa = .73). De dertig items worden beantwoord op een 5 puntsschaal, waarbij 0 = zeer oneens tot 5 = zeer eens. Bijvoorbeeld: 'Ik vertouw erop dat mijn partner me niet met opzet zal kwetsen'.

Commitment. De Investment model scale (IMC, Rusbult, 1983) meet commitment op een 5 puntsschaal. In deze vragenlijst worden aan de hand van 27 items, vier factoren gemeten. De mate van commitment (8 items; Cronbach's alfa = .13), mate van tevredenheid (6 items; Cronbach's alfa = .87), mate van investeringen (5 items; Cronbach's alfa = .55), en de kwantiteit van alternatieven (8 items; Cronbach's alfa = .73). Bijvoorbeeld de vragen: 'Hoeveel geluk en voldoening krijg je uit je relatie?' en 'Hoeveel van jezelf heb je in de relatie gestopt?'. De schalen commitment en mate van investeringen worden vanwege de lage betrouwbaarheid niet verder in het onderzoek meegenomen.

Relatie in stand houdende strategieën. De Relational Maintenance Strategy measure (RMS, Canary & Staffords, 1992) is een vragenlijst bestaande uit 30 stellingen over strategieën die worden toegepast om een relatie in stand te houden, te ondersteunen of te herstellen. Aan de hand van 5 schalen worden de verschillende 'relatie in stand houdende strategieën' gemeten: Positiviteit (10 items; Cronbach's alfa = .83), openheid (6 items; Cronbach's alfa = .92), zekerheid (4 items; Cronbach's alfa = .76), sociale netwerken (4 items; Cronbach's alfa = .80), en delen van taken (5 items; Cronbach's alfa = .88). Bijvoorbeeld: "Om de relatie met mijn partner te behouden, probeer ik onze relatie zo plezierig mogelijk te maken". Waarbij de antwoordmogelijkheden zijn 0 (*helemaal oneens*) tot 5 (*helemaal eens*).

Tot slot is er naast de algemene demografische gegevens ook gevraagd naar het meemaken van een (eventuele) ouderlijke echtscheiding. Indien hier sprake van was, kregen deze participanten extra vragen over de ouderlijke scheiding en hoe men dit ervaren heeft (zie Bijlage 1 voor de vragen over de scheiding).

Resultaten

Hechting

Om na te gaan of er een significant verschil is in het vertonen van vermijdende en/of angstige hechting tussen het hebben van wel of geen gescheiden ouders is er een MANOVA uitgevoerd met angstige en vermijdende hechtingstijlen als de afhankelijke variabelen en het al dan niet hebben van gescheiden ouders als de onafhankelijke variabele. Er werd geen significant verschil in angstige en vermijdende hechting tussen de twee groepen gevonden, $F(2,105) = .45$, $p = .638$. Zie Tabel 2 voor een overzicht van de gemiddelde scores op de twee schalen van ECR-R per conditie. Volwassenen

met gescheiden ouders vertonen in hun intieme relaties niet vaker een onveilige hechting (angstig of vermijdend) in vergelijking met volwassen uit intacte gezinnen. De hypothese moet dus worden verworpen.

Tabel 2. Gemiddelde scores van de respondenten op angstige en vermijdende hechtingstijl onderverdeeld naar gezinssituatie.

	Ouders gescheiden	Ouders niet gescheiden
Angstig hechtingstijl	30.25	29.98
Vermijdende hechtingstijl	38.50	37.07

Angstige opvattingen

Om het verschil in angstige opvattingen tussen volwassen uit gescheiden en intacte gezinnen te vergelijken is er MANOVA uitgevoerd (FCPRQ, Sheehan, 1989). Hieruit blijkt dat er geen significant verschil in angstige opvattingen is tussen de twee condities, $F(4,103) = 1.62, p = .176$.

Relatie in stand houdende strategieën

Volwassen kunnen naast hechting mogelijk ook verschillen in andere factoren door het mee maken van een ouderlijke echtscheiding. Met een MANOVA is er gekeken naar het verschil tussen de twee condities in strategieën die worden toegepast om een relatie in stand te houden of te herstellen (RMS, Canary & Staffords, 1992). Er blijkt op multivariaat niveau een significant verschil te zijn tussen de twee condities in relatie in stand houdende strategieën, $F(4,103) = .306, p < .05$. Op univariaat niveau bleek het verschil significant voor openheid, $F(1,106) = 7.4, p < .05$ en zekerheden, $F(1,106) = 7.4, p < .05$. Zie Tabel 3 voor een overzicht van de gemiddelde scores op de schalen openheid en zekerheden van RMS per conditie. Op de overige schalen van de Relational Maintenance Strategy measure zijn geen significante verschillen gevonden.

Tabel 3. Gemiddelde scores van de respondenten voor openheid en zekerheden onderverdeeld naar gezinssituatie.

	Ouders gescheiden	Ouders niet gescheiden
Openheid	20.69	23.00
Zekerheden	20.69	23.00

Intergenerationele overdracht van scheiding

Er is geen significant verband gevonden tussen het meemaken van een ouderlijke echtscheiding en zelf scheiden: $\text{Chi}^2(1, N = 108) = .273, p = .601$. Er is in dit onderzoek geen sprake van intergenerationele overdracht van scheiding. De verwachting dat hechtingstijl een mediërende rol speelt bij ouderlijke echtscheiding en zelf scheiden, kan dus niet getoetst worden.

Correlaties

Verder is er gekeken naar de samenhang tussen enerzijds angstige en vermijdende hechting en anderzijds verschillende variabelen, waaronder leeftijd, opleidingsniveau, leeftijd van ouderlijke echtscheiding, gezinsconflicten, ervaring scheiding, zelf ooit gescheiden en aantal relaties. Conflicten in het gezin en het zelf scheiden op volwassen leeftijd tonen een matig positief verband ($r = .31, N = 52, p < .05$). Opleiding correleert negatief met angstige ($r = -.24, N = 108, p < .05$) en vermijdende hechting ($r = -.23, N = 108, p < .05$). Bij de overige variabelen zijn er geen significante verbanden gevonden.

Er blijkt een relatief sterke positieve samenhang te zijn tussen angstige hechting en de schalen van de FCPRQ: bewaakte autonomie ($r = .77, N = 108, p < .01$), wantrouwen van de partner ($r = .82, N = 108, p < .01$) en angst voor verlating ($r = .70, N = 108, p < .01$). In mindere mate is er relatief sterke samenhang tussen vermijdende hechting en de schalen van de FCPRQ. Bewaakte autonomie en vermijdende hechting tonen een sterke positieve samenhang: $r = .70, N = 108, p < .01$.

De schalen van de RMS tonen zwakke negatieve samenhang met angstige hechting. Er is een zwakke tot gemiddelde negatieve samenhang tussen vermijdende hechting en openheid ($r = -.49, N = 108, p < .01$), en zekerheden ($r = -.49, N = 108, p < .01$).

Discussie

Verwachtingen en conclusies

De gevolgen van het meemaken van een ouderlijke echtscheiding zijn voor kinderen aanzienlijk. Verschillende studies hebben aangetoond dat er allerlei korte termijn gevolgen bij kinderen terug te vinden zijn na een ouderlijke echtscheiding (o.a. Amato, 2001; de Graaf, 2007; Herrington, 1999). Zo vertonen ze meer gedragsproblemen, scoren ze in vergelijking met kinderen uit intacte gezinnen significant lager op psychologisch welbevinden, zelfbeeld en sociale relaties. Naast de korte termijn gevolgen in de kindertijd blijft de ouderlijke echtscheiding ook in de adolescentie en volwassenheid doorwerken. Deze gevolgen zijn met name terug te vinden in de intieme relaties van kinderen met gescheiden ouders. Bijvoorbeeld het ervaren van meer faalangst, meer jaloezie en slechtere communicatie in vergelijking met kinderen uit intacte gezinnen (Amato, 1999). Dit zijn aspecten die vooral bepaald worden door de hechtingstijl die een individu heeft. Een onveilige hechtingstijl gaat gepaard met meer angsten, onzekerheden, jaloezie, vermijdend gedrag etc. Terwijl individuen met een veilige hechtingstijl zich veel comfortabeler voelen met de afstand en nabijheid die in intieme relaties met andere aanwezig is.

Dit onderzoek heeft het hierboven beschreven lange termijn effect onderzocht: wat is de invloed van een ouderlijke echtscheiding op de hechting van het kind en daarmee op het hebben van een intieme relatie. In deze studie is de hechting van volwassenen met een vragenlijst gemeten, daarnaast zijn er nog andere vragenlijsten afgenomen over angstige opvattingen, commitment en relatie instandhoudende strategieën. Aan de hand van de literatuur is de volgende hypothese opgesteld: volwassenen met gescheiden ouders vertonen vaker een onveilige hechtingstijl (vermijdend of angstig) in intieme relaties in vergelijking met volwassenen uit intacte gezinnen. Uit de resultaten blijkt dat er geen significant verschil is in hechtingstijlen (angstige en vermijdende) tussen volwassenen met gescheiden ouders en volwassenen uit intacte gezinnen. Hiermee moet de hypothese verworpen worden, volwassenen met gescheiden ouders vertonen niet vaker een onveilige hechtingstijl dan volwassenen uit intacte gezinnen.

Lopez en collega's (2000) rapporteren eveneens geen verschil in volwassen hechtingstijlen bij universitaire studenten die uit gescheiden en intacte gezinnen komen. De uitkomst van dit onderzoek sluit aan hierbij aan. Door de tegenstrijdige resultaten die uit studies naar voren komen, eerder in de inleiding besproken, lijkt er nog geen eenduidig antwoord te zijn op de vraagstelling van dit onderzoek. Studies die aantonen dat er wel een verband is tussen ouderlijke echtscheiding en onveilige hechting zijn vooral onder adolescenten uitgevoerd (o.a. Brennan & Shaver, 1998; Lewis, Feiring & Rosenthal, 2000; Ozen, 2003). Mogelijk kan een langdurige relatie op volwassen leeftijd de hechtingstijl van een individu beïnvloeden. Waardoor volwassenen met gescheiden ouders niet vaker onveilig gehecht zijn dan volwassenen uit intacte gezinnen. Longitudinaal onderzoek toont aan dat hechtingstijl gemeten op twee momenten in een relatie (voor het huwelijk en na zes jaar huwelijk) bij mannen na zes jaar huwelijk veranderd is (Crowell, Treboux & Brockmeyer, 2009). Mannen uit gescheiden gezinnen zijn na zes jaar huwelijk vaker veilig gehecht dan voor het huwelijk. De mogelijke invloed van een langdurige intieme relatie op de hechtingstijl wordt hieronder verder besproken onder het kopje toekomstig onderzoek.

Verschillende onderzoeken hebben aangetoond dat er sprake is van een intergenerationele overdracht van scheiding. Volwassen kinderen uit scheidingsgezinnen scheiden significant vaker dan kinderen uit intacte gezinnen (Amato, 1996; Dronkers, 1997; De Graaf & Steenhof, 1999). Wanneer kinderen op gegroeid zijn met het voorbeeld dat het normaal is een relatie te beëindigen zodra deze niet meer als goed ervaren wordt, zullen zij dit in hun eigen relaties ook toe passen. In dit onderzoek is daarom gekeken of hechtingstijl mogelijk een mediërende rol speelt bij ouderlijke echtscheiding en op zelf scheiden. Omdat er geen significant verband is gevonden tussen het meemaken van een ouderlijke echtscheiding en zelf scheiden, kon de mogelijke mediërende rol van hechtingstijl niet getoetst worden. Recent onderzoek van Crowell, Treboux en Brockmeyer (2009) toont eveneens aan dat volwassenen met gescheiden ouders niet sneller geneigd zijn om te scheiden dan volwassenen uit gescheiden gezinnen.

Naast de hechting is er ook gekeken naar andere factoren die mogelijk beïnvloed worden door het meemaken van een ouderlijke echtscheiding. Deze factoren zijn ter exploratie meegenomen in het onderzoek. Zo is er gekeken naar het verschil in angstige opvattingen (FCPRQ, Sheehan, 1989) tussen de twee condities. Er blijkt geen significant verschil te zijn in angstige opvattingen tussen

volwassen uit gescheiden en intacte gezinnen. Verder is de IMC (Rusbult, 1983) gebruikt om eventuele verschillen in relatie commitment te meten. Bij de betrouwbaarheidsanalyse van de verschillende schalen van de IMC blijkt er sprake te zijn van een zeer lage betrouwbaarheid. Daarom is besloten om deze vragenlijst niet verder mee te nemen in de analyses van het onderzoek. Tot slot is de RMS (Canary & Staffords, 1992) gebruikt om na te gaan of er verschillen bestaan tussen de twee condities in relatie in stand houdende strategieën. De resultaten van de analyse tonen aan dat er een significant verschil is in relatie in stand houdende strategieën tussen de volwassen met gescheiden ouders en volwassen uit intacte gezinnen. Deze verschillen zijn op twee schalen van de RMS terug te vinden, namelijk op openheid en zekerheden. Omdat dit een cross-sectioneel onderzoek is kan er niets gezegd worden over de causale richting van de gevonden verschillen, wel gaat het hier om intuïtief logische verschillen. Volwassenen met gescheiden ouders scoren gemiddeld lager op de schalen zekerheden en openheid dan volwassenen uit intacte gezinnen. Het meemaken van een ouderlijke echtscheiding leidt tot minder openheid in een relatie en meer onzekerheid over de relatie. Een scheiding kan voor een kind hard aan komen, de vaak veilige stabiele gezinssituatie wordt plotseling overhoop gehaald. Het kind leert hierdoor dat een op het oog goede relatie, onverwachts beëindigd kan worden. En dat het normaal is om een relatie te beëindigen zodra deze niet meer als goed ervaren wordt. Door deze verwachtingen en ervaringen zal een kind van gescheiden ouders als het volwassen is angstiger en onzekerder zijn binnen intieme relaties. Dit kan zich bijvoorbeeld uiten in het controleren van de telefoon en e-mail van de partner uit angst voor verlating en jaloezie. Of vraagt men continue bevestiging aan de partner of de relatie nog goed zit. Daarnaast kan er ook juist sprake zijn van vermijdend gedrag, waarin iemand niet openlijk kan communiceren over gevoelige zaken bijvoorbeeld de gevoelens voor de ander, bespreken van problemen die zich voor doen tussen de partners. Dit soort gedrag voortvloeiend uit een onveilige hechtingstijl is vaak aanleiding voor ruzies wat de relatie op den duur in gevaar kan brengen. Het meemaken van een ouderlijke echtscheiding heeft langdurige gevolgen die doorwerken in de volwassen intieme relaties van het kind.

De correlaties tussen de hechtingstijlen (angstig en vermijdend) en de schalen van de verschillende vragenlijsten die afgenomen zijn, bevestigingen met name de construct validiteit van de vragenlijsten. Zo bevestigingen de hoge correlaties tussen angstige hechting en angstige opvattingen (gemeten met de FCPRQ) dat er daadwerkelijk het begrip angst wordt gemeten. Dit wordt nog eens extra ondersteund doordat vermijdende hechting relatief minder sterk samenhangt met de schalen van de FCPRQ in vergelijking met de angstige hechting.

Ook het negatieve verband tussen vermijdende hechting en openheid is niet opmerkelijk te noemen. Individuen die een vermijdende hechting vertonen zijn in mindere mate geneigd om openheid te tonen. Dit sluit aan bij het patroon van toe naderen en terugtrekken dat kenmerkend is voor een vermijdende hechtingstijl.

Tot slot is er ook gekeken naar de samenhang tussen angstige hechting, vermijdende hechting en verschillende variabelen, waaronder leeftijd, opleidingsniveau, leeftijd ouderlijke echtscheiding, gezinsconflicten, ervaring scheiding, zelf ooit gescheiden, aantal relaties. Hieruit zijn twee belangrijke verbanden naar voren gekomen die hieronder besproken worden. Allereerst is er een significant matig

positief verband tussen conflicten in het gezin en het zelf scheiden op volwassen leeftijd. Dit sluit deels aan bij het onderzoek van Hayashi en Strickland (1998) waarin ouderlijke conflicten samenhangt met de gerapporteerde kwaliteit van de eigen intieme relatie. Indien er sprake was van ouderlijke conflicten des te meer werd er jaloezie en angst voor verlating in de eigen intieme relatie gerapporteerd. Jaloezie en angstige opvattingen zijn bronnen voor conflicten in een intieme relatie. Wanneer de kwaliteit van de relatie als slecht wordt ervaren (als gevolg van de conflicten) kan dit op de lange termijn logischerwijs op een scheiding uitlopen. Waarmee het verband tussen conflicten in het gezin en later zelf scheiden verklaard wordt. Tevens geldt het gezin waarin een kind opgroeit als plek waar men kan modelleren en observeren, wanneer ouders uitermate veel conflicten hebben kan dit voor een kind als normaal relationeel gedrag gezien worden. Op latere leeftijd kan dit voor problemen zorgen in de eigen intieme relatie. Ten tweede correleert opleiding negatief met angstige en vermijdende hechting, hoe hoger het opleidingsniveau des te lager is de kans op angstige of vermijdende hechtingstijl. Een mogelijke verklaring voor deze samenhang is dat mensen met een hogere opleidingsniveau beter in staat zijn om op adequate manier met stressvolle situaties om te gaan.

Het meemaken van een ouderlijke echtscheiding is een heftige ervaring die gedurende het verdere leven van een kind een rol zal blijven spelen. De lange termijn gevolgen werken op volwassen leeftijd door in de intieme relaties die men aangaat. Of deze gevolgen vooral door middel van onzekere hechtingstijlen tot uiting komen is nog niet geheel duidelijk. Wel kan gesteld worden dat ouderlijke echtscheiding in de latere intieme relaties verschillende aspecten beïnvloedt waaronder hechtingstijlen, attitudes en commitment.

Kanttekeningen

Verscheidene kanttekeningen kunnen bij dit onderzoek worden geplaatst, met name op de volgende drie punten: steekproef, design en de vragenlijsten. Allereerst is de grootte van de steekproef (108 respondenten) een minpunt van dit onderzoek. De steekproef is mogelijk te klein geweest om de hypothese te kunnen bevestigen. Een grotere steekproef van 1000 of meer respondenten kan waarschijnlijk een beter beeld geven van de daadwerkelijke invloed van ouderlijke echtscheiding op de hechting. Verder is er geen goede verdeling tussen het aantal mannen en vrouwen in de twee condities. Ook kan dit een reden zijn waarom er geen significante verschillen zijn gevonden in veilige en onveilige hechting tussen de volwassen uit gescheiden en intacte gezinnen. Zo waren er maar 8 mannen met gescheiden ouders tegenover 44 vrouwen met gescheiden ouders. Ten tweede leidt het cross-sectionele design van dit onderzoek tot beperkingen. Er is sprake van één meet moment wat een vertekend beeld kan geven. Beter zou zijn om meerdere meetmomenten te hebben over meerdere jaren verspreid, in de vorm van een longitudinaal onderzoek. Een voorbeeld van een longitudinaal onderzoek wordt onder toekomstig onderzoek besproken. Ten slotte is gebleken dat de betrouwbaarheid van de gebruikte vragenlijsten niet altijd voldoende was. In het bijzonder de Investment model scale (IMC, Rusbult, 1983) die commitment meet. Dit ondanks studies waaruit is gebleken dat de IMC een betrouwbare en valide vragenlijst is voor het meten van commitment (Rusbult, Martz & Agnew, 1998; Sprecher, 1988). Verder kan tijdens het invullen van de vragenlijst het

geven van sociale wenselijke antwoorden een rol spelen, wat tot een vertekend beeld van de resultaten kan leiden. Om de effecten van sociaal wenselijke antwoorden zoveel mogelijk te beperken, kunnen er naast de vragenlijst ook observaties en interviews gedaan worden.

Toekomstig onderzoek

Geconcludeerd kan worden dat het meemaken van een ouderlijke echtscheiding niet vaker leidt tot een onveilige hechting in vergelijking met volwassenen uit intacte gezinnen. Mogelijk is het meemaken van een echtscheiding, op zich zelf, niet direct geassocieerd met angstige of vermijdende hechting in volwassen intieme relaties en speelt het effect van een langdurige intieme relatie een rol. Onderzoek bij adolescenten toont aan dat kinderen van gescheiden ouders vaker onveilig gehecht zijn dan kinderen uit intacte gezinnen (o.a. Brennan & Shaver, 1998; Lewis, Feiring & Rosenthal, 2000; Ozen, 2003). Dit verschil is niet gevonden bij volwassenen met gescheiden ouders, mogelijk verandert de hechting gedurende adolescentie en volwassenheid. Een goede langdurige intieme relatie kan een onveilige hechtingstijl mogelijk ombuigen in een veilige hechting. Omdat men vaak pas op volwassen leeftijd langdurige relaties aangaat is er dan sprake van beïnvloeding van de hechtingstijl.

Meer onderzoek is nodig om na te gaan wat de invloed is van een langdurige relatie op de hechtingsstijl, na het meemaken van een ouderlijke echtscheiding. Een voorbeeld kan zijn: Longitudinaal onderzoek bij adolescenten uit gescheiden en intacte gezinnen gedurende 15 jaar volgen waarbij de hechtingstijl iedere drie jaar wordt gemeten om te beoordelen of hechtingstijlen aan verandering onderhevig zijn. Door de relationele status (bijvoorbeeld 'single', samenwonend, of gehuwd) op de verschillende meetmomenten met elkaar te vergelijken, kan er nagegaan worden of het hebben van een langdurige relatie de hechting doet veranderen. Zo kan het zijn dat in de onstabiele levensfase van adolescenten meer individuen onveilig gehecht zijn. Zowel op relationeel gebied, op gebied van lichamelijke ontwikkeling als psychologische ontplooiing, wordt deze levensfase gekenmerkt door enorme veranderingen op zeer korte tijd. Als volwassene kan de hechtingsstijl veranderen door de stabielere levensfase waarin men zich dan bevindt met de daarbij (eventuele) langdurige stabiele intieme relatie.

In dit onderzoek zijn geen significante effecten gevonden van de invloed van ouderlijke echtscheiding op de hechting van het kind in volwassen intieme relaties. Door de tegenstrijdige resultaten van studies naar dit onderwerp is het belangrijk om verder onderzoek te doen. Bij toekomstig studies naar dit onderwerp zal de aandacht vooral moeten uitgaan naar twee belangrijke punten. Enerzijds het doen van onderzoek met meerdere meetmomenten over de tijd, in de vorm van een longitudinaal onderzoek. Anderzijds moet er inhoudelijk gekeken worden naar de rol die het hebben van een langdurige relaties kan spelen. Om te onderzoeken wat de invloed is van een langdurige relatie op de hechtingstijl, na het meemaken van een ouderlijke echtscheiding.

Literatuur

- Amato, P. R. (1996). Explaining the intergenerational transmission of divorce. *Journal of Marriage and the Family*, 58, 628-641.
- Amato, P. R. (1999). Children of Divorced Parents as Young Adults. In E. M. Hetherington (Ed.), *Coping with Divorce, Single Parenting, and Remarriage. A Risk and Resiliency Perspective* (pp. 147-165). Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- Amato, P.R. (2000). The consequences of divorce for adults and children. *Journal of Marriage and the Family*, 15, 355-370.
- Amato, P. R. (2001). Children of Divorce in the 1990s: An Update of the Amato and Keith (1991) Meta-Analysis. *Journal of Family Psychology*, 15, 355-370.
- Amato, P. R. & DeBoer, D. D. (2001). The transmission of marital instability across generations: Relationships skills or commitment to marriage? *Journal of Marriage and the Family*, 63, 1038-1051.
- Bartholomew, K. & Horowitz, L. M. (1991). Attachment styles among young adults: A test of a four-category model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61, 226-244.
- Booth, A. & Edwards, J. N. (1990). "The transmission of marital and family quality over the generations: The effects of parental divorce and unhappiness." *Journal of Divorce*, 13, 41-58.
- Bowlby, J. (1979). The making and breaking of affectional bonds. In: Jang, S. A., Smith, S. W., & Levine, T. R. (2002). To stay or to leave? The role of attachment styles in communication patterns and potential termination of romantic relationships following discovery of deception. *Communication Monographs*, 69, 236-252.
- Brennan, K. A. & Shaver, P. R. (1998). Attachment styles and personality disorders: Their connections to each other and to parental divorce, parental death, and perceptions of parental caregiving. *Journal of Personality*, 66, 835-878.
- Bretherton, I. (1990). Open communication and internal working models: Their role in the development of attachment relationships. In R. Dienstbier & R. Thompson (Eds.), *Socioemotional development; Nebraska symposium on motivation, 1988* (pp. 57-113). Lincoln, University of Nebraska Press.
- Burns, A., & Dunlop, R. (2002). Parental marital quality and family conflict: Longitudinal effects of adolescents from divorcing and non-divorcing families. *Journal of Divorce and Remarriage*, 37, 57-74.
- Canary, D. J., & Stafford, L. (1992). Relational maintenance strategies and equity in marriage. *Communication Monographs*, 59, 243-267.
- Christensen, T. M. & Brooks, M. C. (2001). Adult children of divorce and intimate relationships: A review of the literature. *The Family Journal: Counseling and Therapy for Couples and Families*, 9, 289-294.
- Crowell, J. A., Treboux, D., & Brockmeyer, S. (2009) Parental divorce and adult children's attachment representations and marital status. *Attachment & Human Development*, 11, 87-101.
- Dronkers, J. (1997). Zoals de ouders zorgen, piepen de jongen. Intergenerationele overdracht van de kans op scheiding in Nederland. *Mens en Maatschappij*, 72, 149-166.

- Ensign, J., Scherman, A. & Clark, J. J. (1998). The relationship of family structure and conflict to levels of intimacy and parental attachment in college students. *Adolescence*, 33, 575-582.
- Fischer, T. & De Graaf, P. M. (2001). Ouderlijke echtscheiding en de levensloop van kinderen; negatieve gevolgen of schijnverbanden? *Sociale Wetenschappen*, 44, 138-163.
- Fraley, R. C., Waller, N. G., & Brennan, K. A. (2000). An item response theory analysis of self reported measures of adult attachment. *Journal of personality and social psychology*, 78, 350-365.
- Glenn, N. D. & Kramer, K. B. (1987). The marriages and divorces of the children of divorce. *Journal of Marriage and Family*, 49, 811-825.
- Graaf, A. de & Steenhof, L. (1999). Relatie- en gezinsvorming van generaties 1945-1979: uitkomsten van het Onderzoek Gezinsvorming 1998. *Maand Statistiek van de Bevolking, dec.1999*, 21-36.
- Hayashi, G. M. & Strickland, B. R. (1998). Long-term effects of parental divorce on love relationships: Divorce as attachment disruption. *Journal of Social and Personal Relationships*, 15, 23-38.
- Hetherington, E. M. (1999). Should We Stay Together for the Sake of the Children. In E. M. E. Hetherington (Ed.), *Coping with Divorce, Single Parenting, and Remarriage. A Risk and Resiliency Perspective*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- Jang, S. A., Smith, S. W. & Levine, T. R. (2002). To stay or to leave? The role of attachment styles in communication patterns and potential termination of romantic relationships following discovery of deception. *Communication Monographs*, 69, 236-252.
- Jansen, M.D. (1997). 'Kind van gescheiden ouders: een onderzoek naar de invloed van een echtscheiding van de ouders op de onderwijskansen en het demografisch gedrag van kinderen'. *ISCORE paper 114*. Utrecht: ICS.
- Lewis, M., Feiring, C. & Rosenthal, S. (2000). Attachment over time. *Child Development*, 71, 707-720.
- Lopez, F. G., Melendez, M. C. & Rice, K. G. (2000). Parental divorce, parent-child bonds, and adult attachment orientations among college students: A comparison of three racial/ethnic groups. *Journal of Counseling Psychology*, 47, 177-186.
- McLanahan, S.S. & Sandefur, G. (1994). *Growing up with a Single Parent, what Hurts, what Helps*. Cambridge: Harvard University Press.
- Mickelson, K. D., Kessler, R. C. & Shaver, P. R. (1997). Adult attachment in nationally representative sample. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73, 1092-1106.
- Nair, H., & Murray, A.D. (2005). Predictors of attachment security in preschool children from intact and divorced families. *Journal of Genetic Psychology*, 166, 245-263.
- Ozen, D. S. (2003). The impact of interparental Divorce on adult attachment and perceived parenting styles of adolescents: Study in Turkey. *Journal of Divorce and Remarriage*, 40, 129-149.
- Rusbult, C. E. (1983). A longitudinal test of the investment model: The development (and deterioration) of satisfaction and commitment in heterosexual involvements. *Journal of Personality and Social Psychology*, 45, 101-117.
- Rusbult, C. E., Martz, J. M., & Agnew, C. R. (1998) The investment model scale: Measuring commitment level, satisfaction level, quality of alternatives, and investment size. *Personal Relationships*, 5, 357-391.

- Segrin, C., Taylor, M. E. & Altman, J. (2005). Social cognitive mediators and relational outcomes associated with parental divorce. *Journal of Social and Personal Relationships*, 22, 361-377.
- Sheehan, P. L. (1989). *Relationships among combat trauma, fear of close personal relationships, and intimacy*. Unpublished doctoral dissertation, School of Nursing Indiana University.
- Sibley, C. G., Fischer, R., & Liu, J. H. (2005). Reliability and validity of the Revised Experiences in Close Relationships (ECR-R) Self Report Measure of adult Romantic Attachment. *Personality and social psychology bulletin*, 31, 11, 1524-1536.
- Sprangers, A., Steenbrink, N. & Graaf, A. de (2008, 23 juni). Bijna 35 duizend kinderen maakten in 2007 een scheiding mee. *CBS Webmagazine*. Retrieved February 20, 2009, <http://www.cbs.nl/nl/menu/themas/bevolking/publicaties/artikelen/archief/2008/2008-2474-wm.htm>
- Sprecher, S. (1988). Investment model, Equity, and social Support Determinants of Relationships Commitment. *Social Psychology Quarterly*, 51, 4, 318-328.
- Spruijt, A. P. & Duindam, V. P. J. (2004). Jongens en jonge mannen na ouderlijke scheiding. *Pedagogiek*, 24, 72-82.
- Wallerstein, J. S., Lewis, J. M. & Blakeslee, S. (2000). *The unexpected legacy of divorce. A 25 year landmark study*. New York: Hyperion.
- Waters, E., Merrick, S., Treboux, D., Crowell, J., & Albersheim, L. (2000). Attachment security in infancy and early adulthood: A 20-year longitudinal study. *Child Development*, 71, 684-689.
- Wolfinger, N. H. (2000). Beyond the intergenerational transmission of divorce. Do people replicate the patterns of marital instability they grew up with? *Journal of family issues*, 21, 1061-1086.
- Wolfinger, N. H. (2003). Family structure homogamy: The effects of parental divorce on partner selection and marital stability. *Social Science Research*, 32, 80-97.
- Yu, T. & Adler – Baeder, F. (2007). The intergenerational transmission of relationship quality: the effects of parental remarriage quality on young adult's relationships. *Journal of Divorce & Remarriage*, 47, 87-102.

Bijlage 1. Vragen ouderlijke echtscheiding

1. Hoe oud was je toen je ouders gingen scheiden? _____ Leeftijd

2. Woonde je toen nog thuis?

- Ja
- Nee

3. Was er sprake van conflicten in het gezin toen je ouders nog bij elkaar waren?

- Zeer veel
- Veel
- Niet veel, niet weinig
- Weinig
- Zeer weinig

4. Hoe heb je de scheiding van je ouders ervaren?

- Zeer onprettig
- Onprettig
- Niet onprettig, niet prettig
- Prettig
- Zeer prettig

5. Heeft één van je ouders na de scheiding een andere partner gekregen waarmee hij/zij is gaan samenwonen of hertrouwd is?

- Ja, mijn vader
- Ja, mijn moeder
- Ja, mijn vader en moeder
- Nee geen van beide

6. Woonde je nog thuis, toen je vader en/of moeder een andere partner kreeg?

- Ja
- Nee

7. Hoe heb je het hertrouwen (of samenwonen) van één of beide ouders ervaren?

- Zeer onprettig
- Onprettig
- Niet onprettig, niet prettig
- Prettig
- Zeer prettig